

vanie má vytvárať zisk. Pri pohľade z dnešnej perspektívy zistíme, že ekonomická reštrukturalizácia sa počas transformácie odohrala na úkor straty živobytia (reprodukcie života) väčšiny obyvateľstva v regióne a moderný priemysel spolu so zahraničným kapitálom v zónach tieto zmeny zabetoňovali“ (s. 164).

Kapitola Pun Ngai o situácii čínskych dělníc v jihočínské průmyslové zóně Šen-čen, která je částí její knihy *Made in China*, je výborným kontrapunktem kapitoly Maciejewské. Také Pun prováděla výzkum zúčastněným pozorováním. V protikladu k obecně převládající iluzi, že ve střední Evropě těžíme z výtěžků tranzice ke kapitalismu, zatímco v Číně jsou pracující vystaveni neporovnatelným vykořisťovatelským praktikám, tyto dvě kapitoly ukazují podstatné podobnosti organizace práce v globálních továrnách ať v Polsku či Číně. V obou případech jsou pracující zbavováni práv, protože ekonomická nutnost udržet si zaměstnání téměř znemožňuje otevřený protest, ačkoli Pun ukazuje subverzivní praktiky zejména pomocí zpomalení práce. V obou případech si ženy poškozují zdraví, jsou například vystaveny vlivu látek, které způsobují neplodnost nebo rakovinu. Obě kapitoly také ukazují součinnost globálního kapitálu se státem na vytváření podmínek pro vykořisťování práce, eliminaci práv a disciplinaci, která se otiskuje do těl pracujících.

Další linie knihy se věnuje specificky reprodukční práci ve vztahu k proměně placené práce. Miroslava Mišíková ve své kapitole rozebírá historii vývoje argumentů marxistického feminismu, zvláště s ohledem na klíčové dobové diskuse 70. a 80. let a feministické sociální boje za uznání reprodukční práce. Zde je nutné ocenit právě historickou

kontextualizaci teoretických přístupů k reprodukční práci a kritických rozborů klasického marxismu. Nevyužitou příležitostí ovšem zůstává, že svůj výklad nedovedla až do současnosti, neboť nezahrnula aktuální diskuse o marxisticky inspirovaných proudech feministického myšlení.

Tento rámec je pak možné aplikovat jako interpretační mřížku na výzkum Martiny Sekulové, jež se ve své kapitole věnuje nájemné péči o starší osoby, kterou představuje z perspektivy domácích pracovníků migrujících ze Slovenska do Rakouska. Slovenské pečovatelské pracovníky v Rakousku většinou pracují v dvoutýdenních intervalech jako interní pečovatelské, což v praxi znamená 24 hodin 14 dní v kuse. Kapitola výstižně zasazuje tuto sociální formu péče do současných diskusí. Ačkoli se jedná o převážně deskriptivní text, kapitola je přínosná z hlediska své výpovědní hodnoty, neboť prostřednictvím výpovědi pečujících žen poukazuje na ambivalence i mocenské vztahy mezi pečovatelskými/migrantkami a klienty/rodinou/zaměstnavateli a na hluboké nerovnosti v individuální i společenské rovině, které toto uspořádání posiluje a které činí z našich domovů místo reprodukce globálních nerovností.

Knihy z feministické perspektivy předkládá kritický popis společenské reality práce v současném globálním kapitalistickém systému a rozkrývá jak mechanismy prekarizace práce, tak ideologické legitimizace zhoršujících se pracovních podmínek. Jak jsem již naznačila na začátku, publikace u nás vyplňuje určitou mezeru a je možné v ní spatřovat vítaný impuls pro kritiku kapitalismu a prekarizace práce, jejíž genderová dimenze u nás stále není dostatečně pojmenována.

KONTRADIKCE: PŘEDSTAVY O EVROPSKÉ BUDOUCNOSTI. ZPRÁVA Z KONFERENCE / Radka Dudová

Začátkem července se na pařížském Sciences Po (Institut des Sciences politiques) konala konference Contradictions: Envisioning European Futures organizace Council for European Studies (dále CES). CES byl založen v roce 1970 a financován z Fordova grantu, v současnosti sídlí na Kolumbijské univerzitě v New Yorku a sdružuje přibližně stovku světových univerzit a akademických institucí a tisíce individuálních členů. Jeho posláním je podporovat multidisciplinární výzkum Evropy a Evropské unie, zaměřuje se zejména na to, jaké poučení lze získat z evropské historie a integrace pro globální bezpečnost, prosperitu, péči o životní prostředí a demokracii. Takto široce definované téma přivádí na meziročně pořádané konference CES přes tisíce vědců a vědkyň z politikologie, sociologie či historie. Převládají příspěvky věnované mezinárodní politické situaci, demokracii, globálním ekonomickým tématům, ale i migraci, identitám nebo sociálním hnutím. Pokud se v programu dobře hledá, najde se i řada panelů zaměřených na genderová témata, která se protínají s výše uvedenými problematikami a kterých se účastní takové špičky v oboru, jako je například Barbara Hobson ze Švédska či Alison E. Woodward působící v současnosti v Bruselu.

Osobně mě na konferenci nejvíce zaujala dvě témata, která se panely vinula jako červená nit: téma prekarizace práce a téma sociálních investic. Prekérní práce byla analyzována v souvislosti s dualizací pracovního trhu, respektive s dualizací sociálního státu. Například Fabio Bolzonaro (University of Cambridge) na srovnání Francie a Itálie poukázal na to, jak jsou současné sociálně demokratické strany neúspěšné ve svých proklamovaných snahách prosazovat sociální spravedlnost, snižovat nezaměstnanost a posilovat ekonomický růst. Zejména v Itálii (ale částečně i ve Francii) měly nedávné kroky sociálně demokratické vlády liberální charakter

ÚVAHY O KRIZI, REVOLUCI A TRANSFORMACI / ONDŘEJ ŠTĚCH

DINUŠ, PETER, HOHOŠ, LADISLAV, HRUBEC, MAREK A KOL. 2014. *REVOLUCE NEBO TRANSFORMACE/REVOLÚCIA ALEBO TRANSFORMÁCIA*. BRATISLAVA: VEDA, PRAHA: FILOSOFIA.

Kniha *Revoluce nebo transformace/Revolúcia alebo transformácia* je vcelku unikátním počinem na poli české a slovenské reflexe politického a společenského vývoje. Ojedinělost tohoto počinu tří editorů – Petera Dinuše, Ladislava Hohoše a Marka Hrubce – spočívá především v zahrnutí velice pestré škály otázek i odpovědí. Jedná se všeobecně o otázky spojené s proměnami společnosti během čtvrtstoletí uplynulého od převratu v roce 1989. Ovšem škála témat překračuje typickou snahu o vyrovnání se s nástupem kapitalismu a demokratické formy vlády a zahrnuje také tematiku genderovou, environmentální, kulturní i civilizační. Ačkoli tedy nelze očekávat od takto rozsáhlé knihy (286 stran) vyčerpávající nastolení všech relevantních otázek dneška, přesto překračuje svým záběrem perspektivu národního státu a zamýšlí se nad společenskými proměnami v obšírnějších souvislostech. Na úvod ještě zbývá podotknout, že kniha je produktem česko-slovenské spolupráce a je psána jak česky, tak slovensky.

Sborník je poměrně volně rozdělen na čtyři oddíly. V prvním z nich se nachází jediný text, a to dialog tří osobností, Vladimíry Dvořákové, Marka Hrubce a Jana Kellera o revoluci a transformaci. Druhá část, s texty Olega Suši, Richarda Stáhela a Williama Robinsona, se zaměřuje na interpretaci fenoménu krize. Ve třetí části analyzují Jerry Harris, Ladislav Hohoš, Peter Dinuš, František Novosád a Jozef Lysý transformace sféry politického jednání a možnosti prosazovat v současnosti revoluční změny. Poslední oddíl obsahuje analýzy transformací v oblastech bezpečnosti (František Škvrnda), genderu (Zuzana Uhde), role osobností v dějinách (Svetozár Krno) a kultury (Milan Kreuzzieger).

Z hlediska čtenáře je zajímavé, jak je tento poměrně ambiciózní projekt zarámován, tedy jak jsou rozebrány klíčové pojmy knihy: revoluce, transformace a – ač v názvu nefiguruje – krize. Povaha sborníku pochopitelně neumožňuje příliš rigidní zavazující pojetí; dala by se však očekávat detailní analýza významových i emocionálních konotací těchto pojmů. Toto očekávání je naplněno částečně právě v úvodním rozhovoru. Pokud se týká obsahu pojmů, panuje v abstraktní rovině velmi jednoznačná shoda ohledně revoluce – revoluce je „zásadní rychlá sociálně-politická změna“ (Hrubec, s. 12), či „radikální změna, která odstraňuje určité bariéry, které brání dalšímu vývoji“ (Dvořáková, s. 11). Nejvlastnější doménou revolucí jsou moderní masové společnosti, ovšem i v předmoderní době lze nalézt jejich „funkcionální ekvivalenty“. Pokud se týká transformací, jsou odlišeny od revolucí pouze mlhavě – jako implementace výše uvedených zásadních proměn nebo jako alternativní cesta k dosažení hlubokých proměn. Zamyslíme-li se nad tímto vymezením v kontextu celé knihy, jeví se jako případné zabývat se revolucí a transformací v jejich vzájemném prolínání; co však působí nepatřičně, je spojka „nebo“, která sugeruje revoluci a transformaci jako dvě varianty, připravené a zabalené, které si můžeme vybrat. Ovšem tato alternativa existuje pouze v emocionální rovině, v mytologii revoluce jako jediné cestě k dosažení sekulární eschatologie. V analýze se vždy vyjeví revoluční převraty v těsném soužití s pozvolnějšími transformacemi a všechny se odehrávají na pozadí určitých limitů prostředí.

Tím se dostáváme ke třetímu pojmu, jímž je krize, a spolu s tím ke druhému oddílu knihy. Zaměřím se zde především

a zachovaly tak kontinuitu neoliberálního modelu (charakterizovala je snaha o vyrovnaný státní rozpočet, důraz na větší flexibilitu práce, aktivní politiky zaměstnanosti a zvýšení konkurence). Výsledkem bylo naopak zvýšení nezaměstnanosti, nejistoty a prekariaty práce, čímž Bolzonaro vysvětluje i nárůst podpory ultrapravicových hnutí v Itálii.

O sociálním investování (social investment) bylo diskutováno jako o novém paradigmatu sociálního státu, o němž byly vedeny debaty mezi jeho odpůrci a zastánci. Jedná se o paradigma prosazované Evropskou komisí, jehož hlavní myšlenkou je sociální stát založený na investicích do lidí, ve snaze posílit jejich schopnosti a možnosti plně se zapojit do práce a do sociálního života. Zaměřuje se zejména na oblast vzdělání, rané péče o děti, zdravotní péče, celoživotního vzdělávání, podpory při hledání práce nebo aktivního stárnutí. Takto založený sociální stát by měl být schopen čelit výzvám, jaké přináší ekonomická krize nebo demografické stárnutí. V panelové diskusi věnované paradigmatu sociálního investování se řešila např. otázka, zda se jedná skutečně o nový směr sociální politiky, nebo jen o „převlečenou“ formu neoliberálních politik. Silja Hausermann z Curyšské univerzity obhajovala názor, že politiky sociálního investování jsou jiné, mají novou logiku – jsou orientované do budoucnosti a jejich účinnost je vzdálená a nejistá. Na rozdíl od neoliberálních politik nejsou orientovány na okamžitou produkci a spotřebu. Giuliano Bonoli ze Swiss Graduate School of Public Administration kontroval tím, že není možné jednoduše nahradit ochranu příjmů a pracovních míst příležitostmi, dovednostmi či znalostmi, jak toto paradigma nenápadně činí. Mimo jiné proto, že ze sociálních investic vždy nejvíce těží členové středních a vyšších tříd. Přístup k využití těchto politik je silně sociálně podmíněn – nejprve je nutné disponovat určitými dovednostmi a znalostmi, aby člověk dokázal využít dané služby či podpory. Nejvíce to platí pro využití služeb rané péče o děti. Jak ukázala debata v jiném panelu cele věnovaném péči o děti, z rozšiřování nabídky míst péče o děti, i když se toto rozšiřo-

na text Olega Suši „Krise, globální civilizace, rizika a transformace“. Krize je velmi frekventovaným pojmem dnešní společenské analýzy i politické legitimizace. Ovšem samotný pojem krize získával dnes běžné globální konotace již v 70. letech, a to v souvislosti se sférami „technologických, ekonomických a sociálněekologických rizik“ (Suša, s. 29). Hovoří se o krizi celé globální kapitalistické civilizace, která naráží na limity exponenciálního růstu. Suša rozlišuje dvě hlavní dimenze krize, a to v oblasti globálního kapitalismu a v sociální a ekologické oblasti. První se projevuje zejména ve značném nárůstu spekulace, působící nová rizika a nestabilitu celého systému. V sociální oblasti dopadají nově produkovaná rizika na pracující v podobě prekarizace a nejistoty. Ve vztahu k životnímu prostředí je krize způsobena jeho devastací a vyčerpáváním neobnovitelných zdrojů. Jako alternativu, či spíše prevenci úplného zhroucení civilizačního projektu navrhuje Suša kosmopolitní řešení, tj. vytváření alternativy v globální občanské společnosti. Principy transformace jsou sociální spravedlnost, udržitelnost, zapojení kapitálu do kooperativnější tvorby prostředků a odpovědnost vůči prostředí i obyvatelstvu. Sušův text je komplexním a provokativním náčrtem řešení současné krize – bylo by vhodné zdůraznit jenom jeden bod, který zřídka kdy zazní v textech pro publikum globálního Severu. Tím je, že kosmopolitní sociální spravedlnost by znamenala nejenom přerozdělení bohatství od nejbohatších mezi širší skupiny obyvatel, ale také masivní transfer od zemí Severu, konzumujících zcela neúměrnou část zdrojů naší planety. Takový transfer by znamenal citelný pokles spotřeby, či staromódně řečeno zchudnutí, neboť pro globální rozšíření komfortního života středních vrstev Západu není na Zemi dostatek prostředků.

Ve třetí části knihy se autoři věnují možnostem revoluční změny v dnešním světě; ovšem, co je dnešní svět? Autoři se více či méně kloní k diagnóze nastíněné v Sušově příspěvku, ač snad s posunutými hodnotícími perspektivami; konciz-

ní výraz dal naší situaci Jerry Harris: „Tak jako se vyčerpal keynesiánský model kapitalismu, rovněž neoliberalismus narazil na meze své expanze“ (s. 94). Pokusím se v krátkosti shrnout, jaké alternativy autoři preferují. Velmi podobně jako Suša svou vizi formuluje právě Harris – jako „zelený demokratický socialismus“, který v sobě kombinuje ohled k prostředí, sociální spravedlnost a „zplnomocnění lidu“ (s. 94). Oproti tomu Ladislav Hohoš vidí cíl revoluce v Benjamínově duchu jako zastavení destruktivní setrvačnosti kapitalismu; v pozitivní formulaci ovšem zastává podobné principy, ačkoli s větším důrazem na udržitelnost. Pro Petera Dinuše je žádoucím vývojem klasická revoluce v marxisticko-leninistické interpretaci, ačkoli připouští, že idea kosmopolitního globálního občanství není v rozporu se zájmy „robotnické třídy v jejím zápase za odstranění kapitalismu“ (s. 153), i když nevede k mocenskému monopolu žádné třídy nebo strany. František Novosád zaujímá perspektivu, že ač je hluboká systémová změna nutná a nevyhnutelná, není zároveň v současnosti ve výhledu nic, co by ji slibovalo či umožňovalo – kapitalismus na nás stále spočívá jako „pevná ulita“ (s. 165). Nakonec podle Jozefa Lysého „[p]otřebujeme výklad světa, který je předchutný vedeckou kulturou a je vzdálený bezvýchodiskovému sociálnímu pesimismu, který dnešní nesúmeritelnost programuje“ (s. 184). Vidíme tedy určitou škálu alternativ atraktivních pro jednotlivé aktéry, od poměrně uchopitelných představ navazujících na existující sociální hnutí až po filosoficky laděné vize bez konkrétních kontur. Jediný spojující faktor je, že revoluci pokládají autoři za žádoucí, ba nevyhnutelnou; a můžeme snad přidat ještě velice pochopitelnou zdrženlivost ohledně praktického uskutečňování. Neboť nikdo dnes nebude popírat význam demokratického sebeurčení, málokdo odmítá vidět neudržitelnost našeho vztahu k prostředí a většina uznává alespoň mnohé praktické benefity větší sociální spravedlnosti. Současné dosažení těchto cílů však momentálně zřejmě překračuje imaginaci sociální teorie.

vání děje s rétorikou sociálních investic a podpory inkluze, nejvíce těží vzdělané a lépe situované rodiny. Podle Bonoliho to ale platí i pro aktivizační politiky zaměstnání: z rekvalifikací a přímých podpor mají prospěch některé skupiny a jiné, jako např. migranti či dlouhodobě nezaměstnaní, jsou z nich vyloučeny – už jen proto, že pracovníci úřadů práce pro tyto programy podvědomě vybírají ty osoby, které budou podle jejich stereotypů mít největší šanci uspět. Jiným problémem paradigmatu sociálního investování je podle Bruna Paliera (Sciences Po) to, že nevysvětluje ani neřeší problém dualizace trhu práce: lidé v prekérních zaměstnáních nejsou zpravidla ti méně kvalifikovaní (tedy nahraditelní stroji), spíše jde o to, že jejich kvalifikace není nijak uznána (např. pečovatelský). Zásadním problémem je dále to, že sociální investování není všespásnou strategií, která by mohla vyřešit ekonomické a sociální problémy státu. Lze to ilustrovat na příkladu Řecka: investování do pracovní síly není v Řecku k ničemu, pokud nejsou splněny další podmínky: fungující ekonomika a dostatečný počet kvalitních pracovních míst. Jinak může být jediným důsledkem odchod kvalifikovaných lidí za hranice státu.

Kromě námětů na přemýšlení, které mi konference přinesla, ji hodnotím pozitivně ještě v jednom aspektu: organizace panelů je vždy velmi přísná a precizní. Všechny příspěvky musí být předem písemně odevzdány předsedající/mu panelu (a ideálně také sdíleny v elektronickém systému) a jsou rozeslány všem účastníkům a účastnicím panelu. Předsedající má prostor přednést podrobné komentáře ke všem příspěvkům. V diskusi na sebe přednášející mohou dobře reagovat, protože své práce dopředu znají. Navíc není potřeba ztrácet čas detaily, stačí odkázat při přednášce na text příspěvku. Příspěvky i následné diskuse jsou proto velmi kvalitní a přínosné.